

Apró közlemények.

A bakonyi Hölgykő nevérol.

A Bakony-hegység közepén, Városlódtól ÉK-re, a csehbányai Bükkösetető (448 m) déli, illetőleg a szentgáli Parésbörce (485 m) nyugati tövénél fakadó, majd Városlódnél a Vámos-patakba ömlő Nád-patak (Rohrbach) völgyéből meredek falú, erdős-bokros nummulitész-sziklavonulat emelkedik ki, mely ÉK-en 449 m, DNy-on pedig 427 m magas csúcsokban tetőzik. A Városlódtól légvonalban csak 2 km-nyire, közel a szentgáli határhoz, de még ma is Városlőd területén fekvő, 427 m-es erdős magaslatot Szentgál ősi magyar népe ma is *Várhegynek*, a városlői svábok pedig ma is *Schlossbergnek* nevezik.

E helyen állott az a királyi vár (castrum), vagy inkább csak királyi vadászkastély, melyet bizonyára még a Bakonyban is oly szívesen vadászgató Árpád-házi királyaink vagy valamelyik szomszédos nagyobb nemzetség (talán a nemptii Himfyek vagy a Csákok?) építhettek, de amelyet eddig ismert okleveleink először csak 1325-ből említének *Hengku*¹ néven. A *Hengku* név kétség-

telenül téves és 1332-ben írják ki először helyesen *Helgku*,² tehát *Helgykü*, vagyis mai kiejtéssel *Hölgykő* névvel. 1336-ban a *Heulgku*³ = *Hölgykü* = *Hölgykő* várához tartozó, kis-lövöldi vendégnépekről olvasunk. 1337-ben Detre mester, bakonyi alispán,⁴ 1349-ben pedig Giczi János⁵ *Helgku* = *Helgykü* = *Hölgykő* várnagya, 1347-ben Giczi János — Bakony-megye alispánja⁶ — a várnagya, míg 1353 november 16-án, Giczi Jánosról, mint alvárnagyról olvasunk.⁷ 1354 április 18-án pedig János (bizonyára az említett Giczi) az alvárnagya.⁸

Midőn Nagy Lajos király — valószínűleg 1364-ben — megalapította Szent Mihály tiszteletére a leweldi karthauzi kolostort, a szerzetesek ellátására (kétségtelenül a tartozékaival együtt) a *Hölgykő* várat adományozza és azt, jámbor érzelmeinek a sugallatára, lerombol-

vet hívják, mely Szentgál DNy-i tőszomszédságában terül el a Torkászai- és a Mész-völgyek között. Him = Heimo vagy Heym = Haimirih = Heinricus. V. ö.: Melich: Szlav jöv. szav. I. 2. p. 143.

² 1332. „... Magistro Ladislao quondam castellano de *Helgku* et de Chesnuk ac comite de Boconio.“ (Fejér: Cod. Dipl. VIII/V. 210. és Békefi R.: ugyanott.)

³ 1336. „... hospites de minori Lawewld ad castrum pertinentes *Heulgku*.“ (Haz. Okm. I. 170. és Békefi: i. m. p. 261.)

⁴ Haz. Okmt., IV. 158. Dr. Wertner Mór: Tör. Tár, 1907. p. 190. és Békefi: id. mű, p. 261.

⁵ 1349. „... Johannes de Gych Castellanus de *Helgku*.“ (Haz. Okm. III. 159. és Wertner, Békefi: u. o.)

⁶ Dr. Wertner Mór szerint (i. m.): F. IX. 1, 561. — de utóbbi sem Békefi, sem Lukács József bibliográfiája nem említi.

⁷ Wertner id. mű, ki azt a Pannonh. Szt. Benedek-r. tört.-ből (II. 409.) idézi.

⁸ Wertner id. mű, ki azt a Pannonh. Szt. B.-r. t.-ből (II. 415.) idézi.

¹ 1325. „... magistro Ladislao filio Heym, castellano de *Hengku* et comite de Bokon.“ (Zalai okl. I. 189. és Békefi Remig: A Balaton körny. egyh. és várai a középkorban. p. 260.) Érdekes, hogy ezen Heym fia Németi László, hölgykői várnagy és Bakony-megye főispánja, illetőleg az ő családjának, a nagyhírű, de rég kihalt debrenthi Himfi-családnak emléke *Hölgykő* vára közelében, a szomszédos Szentgálon ma is él két helynévben, és pedig „Himháza“ és „Himföldre“ alakban. Himházát „Nempty sive Heymhaza“ alakban már Csánki is közli (III. 233): 1353-ból. Tehát a mai Németi-puszta táján állott, vagy a szentgáliak szerint „Szentgál“ vasúti állomása körül. „Himföld“nek pedig ma is azt a földnyel-

tatta.⁹ A lerombolt *Hölgykő* várának köveiből építették azután fel jórészben a leweldi karthauzi kolostort. A megszűnt vár ezután természetesen többet nem szerepel, de több-kevesebb történelmi igazsággal telített emléke mai napig is él, míg az ősi „*Hölgykő*“ nevét évszázadokon át csakis okleveleink tartották fenn számunkra.

Ezt az eredetileg helyesen „*Hölgykő*“nek nevezett várat azután, Fejér Györgynek helytelen paleográfiai olvasása következtében sokan „*Völgykő*“-nek írták és tartották, mert a szerintük érthetetlen *Hölgykő* elnevezés helyett, sokkal érthetőbbnek látszott és így tetszetősebb volt a *Völgykő* elnevezés. Ugyanis a Nádpaták völgyéből ez a kőszikla ma is meredeken és messzire feltűnően emelkedik ki (különösen szépen látszik az a farkasgyepűi vagyis pápai országról, pl. a Szamárhegről és a Szőlőhegyről), míg magából az 1378 előtt lerombolt várból, egyes gödrökön és sáncon kívül jóformán semmi sem maradt meg. Könnyű volt tehát a rosszul olvasott *Völgykő* szó eredetét úgy magyarázni, hogy itt a *völgy*ből kiemelkedő *kőről*, vagyis a *völgy*ből felmeredő *kő*-sziklára épített *várról* lehet szó. A hibás paleográfiai olvasásból származó *Völgykő* elnevezés helyett azonban a *Helgkw*, *Helgku*, *Heulgku*, vagyis a mai kiejtéssel „*Hölgykő*“ elnevezés a helyes.

De vajjon honnan származik és mit jelenthet a szokatlanul hangzó *Hölgykő* elnevezés? Ezt a nevet még a kitűnő Rómer Flóris is félreértette, mert 1860-ban többek közt felsorolja¹⁰ a Bakonyban a „*helyközi* vár“ építését is, amely név alatt csakis *Hölgykő* várára gon-

dolhatunk. Kétségtelen tehát, hogy a különben elsőrangú archeológus és paleográfus Rómer — bizonyára az eredeti oklevelek hiányában — vagy félreértette a *Helgkw* (= Helgkü = Hölgykő) nevet, vagy pedig azt tudatosan „*Helykő*“-nek gondolván, rosszul olvasta és értelmezte!

Már sokkal érdekesebb dolgokat következtethetünk Rómer azon soraiból, midőn azt írja,¹¹ hogy Városlődről Csehbánya felé, Bakonybélbe menet közben „Mindjárt Városlődön kívül kitértem s a ragadós földéken keresztül azont, a bokrok közül kiemelkedő sziklafalhoz futottam, melyen a népmonda szerint hajdanta egy *nőkolostor* virágzott. A szikla maga pénzige¹²-mészhez tartozik“. A Rómertől itt említett, állítólagos „*nőkolostor*“ helyén, kétségtelenül *Hölgykő* vára állott, bár erről Rómernek még nem volt tudomása. Ezen — 427 m tengerszín-feletti magasságra kiemelkedő — sziklafal az, melyet a nép ma is *Várhegynek* (Schlossberg) nevez, mint azt, a Gulden-féle irodalmi adaton kívül a katonai térképek is igazolják.¹³

Mint hogy a népmonda ezen „*nőkolostora*“ — Rómer leírása szerint — kétségtelenül az ősi *Hölgykővár* helyén épült, tehát a népmonda a történeti igazságból (Hölgykővár egykori, valóságos létezéséből) megőrzött annyit, hogy itt valamikor, valamiféle nagyobb épület állott, amelynek bizonyára sokáig fennmaradt eredeti „*hölgy*“ nevét, — később a „*hölgy*“ név értelmének elhomályosulásával, illetőleg átalakulásával, — természetszerűleg a *nő* (femina) fo-

¹¹ U. ott, p. 173.

¹² Vagyis eocénkori Nummulites.

¹³ A „Dr. Thirring: Részletes Magyar Utikalauzok. II. Dunántúl.“ c. vállalatában sajtó alatt levő „Bakony-hegység“ c. munkámhoz csatolandó és „Bakony“ címen a „Túristaság és Alpinizmus“ kiadásában már több éve megjelent, 1:75.000 méretű katonai térképen én javítottam ki a Schlossberg-et „Várhegy“re.

⁹ 1378. „... quoddam castrum nostrum *Völgykeu* (*Heulgku*) vocatum, quod ob zelum devocionis nostre dirui fecimus et deponi.“ (Fejér: Cod. Dipl. IX/V. 241.) és Békefi: id. mű, p. 261.

¹⁰ A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Győrött, 1860. p. 14.

galmával kötven össze, ez a népmonda a legvalószínűbbnek tartotta, hogy itt egy — a nő fogalmával és nevével (hölgy) összekapcsolt — épület állhatott. Minthogy pedig a nő fogalmával kapcsolatban nem mert itt várni gondolni (pedig más vidéken erre is van analógia a Leányvár, Szűzvár, Szőszvár stb. nevében), azért itt a nő (hölgy) nevével kapcsolatos épületnél természetsszerűleg *női kolostorra* gondolt. Ezt annál inkább is tehetta, mert a mai Városlőd területén, hajdanában létezett *férfi-* (karthauzi) zárdáról a történelmi adatok, hagyományok, de meg az itt-ott még most is felvetődő emlékek és leletek alapján a népnek is van biztos tudomása! Ha tehát Városlődön (Lewelden) egykor *férfi-*kolostor volt, itt meg (a bizonyára hallott, de érthetetlen „*Hölgykő*“ helyén) a néphit *női* kolostort sejtett.

Íme egy újabb bizonyíték arra, hogy igen sok történelmi adomának, vagy néphagyománynak rendesen megvan a maga történelmi magja, vagy legalább is homályos vagy bizonytalan történelmi ismeretek képezik a kiindulási fonalukat. Ezt a történelmi magot azonban, elegendő adat, főleg pedig biztos történelmi adat, továbbá a nép nyelve és gondolkodásmódja stb. fejlődésének és átalakulásának ismerete híján, sokszor igen nehéz, vagy lehetetlen kihámozni a néphagyományokból.

A városlőd-vidéki *nőkolostor-monda* is csak megerősíti tehát azt a valószínűséget, hogy *Hölgykő* várának nemcsak emléke, de *neve* is igen sokáig fennmaradt a nép között, sőt még a magyaroknak a török alatt nagyrésztben történt kipusztulásával, a később (a XVIII. század első felében) idetelepülő idegen (sváb és tót) lakosság körében is élhetett — talán éppen a szomszédos Szentgál (Horhi és németi) megmaradt, királyvadász magyarsága révén, — de már a „*hölgy*“ nevét természetesen nem

a régi, tőle már nem ismert *hölgy-menyét* = *hermelin értelmében* vette, hanem a *Hölgykő* „*hölgy*“ szavát mai értelmében, vagyis „*nő*“-re (femina) magyarázta.

A régi magyar nyelvben ugyanis a „*hölgy*“ szó *hölgymenyétet*, vagyis *hermelint* (Putorius ermineus L.), vagy pedig annak a *prémjét* is jelentette. A hölgy vagy hölgymenyét szép fehér téli bundája, ősidőktől fogva kedvelt prémet szolgáltatott királyainknak, hercegeinknek, de meg főurainknak és nőiknek, vagyis *hölgyeiknek*¹⁴ is, és a hölgy-menyét-palást, vagyis a mai hermelin-palást, napjainkban is csak az előkelőb-ek vagy a gazdagok ruhadarabja. Ez a „*hölgy*“, vagy *hölgymenyét* (Putorius ermineus L.) kétségkívül nagy számban tanyázhatott a *Hölgykő*-vár sziklás vidékén is és tán éppen ezek kedvéért építették ide a sziklára, a „*hölgyek*“ *kővére*, királyaink, vagy a bakonyi ispánjaik a vadászkastélyukat, hogy egyéb nemes vad mellett ezekre is könnyebben vadászhasanak.

Hogy az egykori *Hölgykő* várának szomszédtságában, Esseg-várának vidékén, még a XVI. szd-ban is közismert volt a hölgymenyétnek vagy hermelinnek a régi magyar „*hölgy*“ neve, arra érdekes és bizonyító erejű például szolgálhat a Lőrinte-nembeli Essegváryaknak egyik fennmaradt leltára. Ugyanis a török fogságot szenvedett Essegváry István († 1585. IX. 29. táján) nejének,

¹⁴ Azt hiszem, hogy a prémes „*hölgy*“-gyel, vagyis „*hölgy*“-prémmel diszitett előkelő nők éppen ezen „*hölgy*“-ükről kaphatták jelentésváltozással a „*hölgy*“ nevet. A „*hölgy*“-et viselő nőkre tehát éppen úgy ragadhatott rá a „*hölgy*“ név, mint a fehér vászonruhát viselő nőkre a „*fehérnép*“ v. „*vászoncseléd*“ elnevezés! Mi azután újabban már „*fehérnépről*“ beszélhetünk még akkor is, ha az éppen nem is hord fehér ruhát, továbbá „*hölgy*“-ről akkor is, ha az nem is visel már okvetlen „*hölgy*“-et.

Korláth Krisztinának († 1585.) ingóságai az asszony fivéreire szállottak, amit ezek a vassvári káptalan 1586. I. 30-i levelének tanúsága szerint, néhai Essegvháry István édesanyjától, Ládonyi Sárától, hiány nélkül át is vettek. Ez érdekes magyar leltárban¹⁵ olvashatjuk többek közt ezt is: „...egy veres atlasz kis suba prémes *hölgygyel*“ (vagyis hölgymenyét-prémével) „béllelt...“ Tehát ezen Essegvháry-féle leltári adat szerint is, a maig is néhol „*hölgymenyét*“ vagy nagymenyét, vagy általában hermelin névvel illetett, kitűnő prémet szolgáltató, vérengző kis emlősállatot, a régi magyar nyelvben egyszerűen csak „*hölgy*“-nek nevezték. Allításomat különben Horger Antalnak újabban megjelent szótára is igazolja.

Ebből azután már könnyen megérthető, hogy a leweldi *Hölgykő*-vára, királyaink egykori kedvelt vadászkastélya éppen úgy vette nevét a „*hölgy*“-ről, vagyis a *hölgy-menyétről*, mint akárcsak pl. a közeli *Szarvaskő* vára (a későbbi Debrenthe, ma Döbrönte) az egykor ott tanyázott sok *szarvasról* (v. ő, még Oroszlánkő, Csókakő, Hollókő, Saskő, Solymoskő stb. nevével!) Ebből azután közvetve folyik az is, hogy *Hölgykő*-vára körül — legalább is az alapítása és elnevezése idején, — nagy mennyiségben élhetett a „*hölgy*“ vagyis *hölgymenyét* s királyaink, alkalmas fekvése mellett, bizonyára éppen ezen királyi vad bősége miatt építhették ide kedvelt vadászkastélyukat, melynek várnagysai is leginkább a királyi udvar főtisztviselőiből, nevezetesen a bakonyi ispánokból, kerültek ki.

Végül a teljesség kedvéért — Rómer Flórison kívül — még meg kell itt említenünk, hogy *Hölgykő* nevét még Gul-

den (Forintos) István¹⁶ és félig-meddig Dedek Crescens Lajos¹⁷ is tévesen *Völgykő*-nek írják, míg dr. Karácsonyi János és Könyöki József, majd dr. Wertner Mór¹⁸ 1906. és 1907-ben, továbbá dr. Békefi Remig¹⁹ 1907-ben és utána Laczkó Dezső²⁰ 1912-ben, már határozottan *Hölgykő*-nek írják, bár e szó értelmét egyik sem magyarázza meg.

Gulden szerint a Leweld elnevezés kétségtelenül a lövöldözéstől származik és a magyar királyok kedvelt vadásztanyája volt. Egykori királyi vadász-kastélya a mai községtől keletre, egy a *völgyből* kiemelkedő *kősziklán* épült; ez volt a „*Völgykeü*“-i várpalota, melyet Nagy Lajos a karthauziak kedvéért lerontatott s köveit a kolostor építéséhez használta fel. A *völgykői* tájat ma Schlossbergnek hívja a nép.

Dedek Crescens szerint Lajos király a lövöldi kolostornak ajándékozta „*Heulgkeu*“ (*Völgykő*) nevű várpalotáját (valószínűleg vadászkastély volt). *A lerombolt várpalota köveiből épült fel a kolostor.*

Könyöki József 1906-ban — Karácsonyi János dr. után²¹ — csak annyit említ, hogy a városlődi elpusztult várat *Hölgykő*-nek hívták.²² Wertner Mór dr. a Történelmi Tár 1906. és 1907-i évfolyamaiban megemlékezik *Hölgykő* vár, várnagyaírói is és a vár nevére és fekvésére utal az Anjoukori okmánytár III. 53., Csánki: III. 213. és Fejér: IX. 1, 561. alatti adataira, mely utóbbinál tévesen „*Herchegkő*“ néven is előfordul.

Békefi Remig dr. is 1907-ben *Hölgykő*-nek írja, de rövid történetén kívül csak annyit tud róla, hogy *Hölgykő*

¹⁶ Történelmi Tár, 1906. p. 589., 590. és 1907. p. 184., 190.

¹⁷ A Balaton körny. egyh. és várai a közép. Bpest, 1907. (Balatoni monografia)

¹⁸ L. alább 23. alatt!

¹⁹ Magyar nemzetségek. I. 85. II. 439.

²² Könyöki J.: A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. Budapest, 1906. p. 295.

¹⁵ V. ö. Károly János: Fejér vmegye tört. V. köt. Sz. fehérvár, 1904., p. 158.

¹⁶ Gulden István: A városlődi plébánia története. Magyar Sion, 1864.

¹⁷ Dedek Crescens Lajos: A karthauziak Magyarországon. Bpest, 1889. p. 140.

vára a mai Városlőd tájékán feküdt. Lackó Dezső²³ pedig felemlíti, hogy a Bakony-hegység sasbércein várak keletkeztek — köztük *Hölgykő* is, — melyek egyikéről-másikáról (valamint számos magyar községről is) már csak a poros akták beszélnek (*Hölgykő, Bátorkő*²⁴).

A rég elpusztult, de nevében még mindig élő *Hölgykő* vára tehát, mint láttuk, nemcsak a történésznek és nyelvésznek, de az etnográfusnak, zoológusnak és a turistának is, sok érdekességel és tanulsággal szolgál.²⁵

Dornyay Béla.

Peskő (a Gerecse-csoport egyik csúcsa. Válasz egy kérdésre). Csakugyan összetett szó. Első tagja az *összláv pest* (= kemence), melytől a budai oldalon feküdt *Pest* is nevét nyerte. Annyit jelent tehát mint kemence építésére, vagy inkább lepényformájú kenyérsütéshez való, harangalakú fedő faragására alkalmas kőszikla. „Usque ad unum montem *Pestkő* vocatum...“ olvassuk a Okl. Szót.-ban.

A *t* a hangtorlódás miatt maradt el a nép ajkán, mint pl. a tesvér = testvérben, vagy Pesre, Pestre esetében. Offenbánya táján is volt egy *Kőpesbánya* vagy *Kőpestbánya* (Csánki, V. 716).

B. Zs.

Az *erge*-hez (F. és E. 1924). Úgy látszik Szilágyban és Dobokában is gyakori az *erge*. Ime néhány adat *Petri* és *Kádár*

²³ A Bakony-hegység, Lasz Samu dr.: Földrajzi Olvasókönyv. Bpest, 1912. p. 144. és 145.

²⁴ *Bátorkő* azonban kimutatásom szerint ma is megvan a néptől és a katonai térképektől helytelenül „Pusztá Palotának“ nevezett, igen szép fekvésű várromban. V. ö. Dr. Dornyay Béla: A Bakonyban. Túristaság és Alpinizmus. IX. 1919., 8. sz. p. 168., 169. *Bátorkő* kétféle képével. (U. o., p. 164., 165.)

²⁵ *Hölgykő* vár részletes bibliográfiáját lásd még: Lukesics József dr.: Bibliographia Dioecesis Wesprimiensis p. 29.

monográfiájából: *Ergepatak, Komlóserge* (Sarmaság), *Asszonykúterge* (Csicsókeresztúr), *Hamoserge, Gáterge* (Dés), *Sóserge* (Retteg), *Ergemart* Szentmargita) és *Turbuczergéje* (Szatmár). (Szentbenedeken *Zerge* is előfordul, viszont a szabolcsi Rétközben is van *Zergék* helynév).

Az *erge* nem török, hanem perzsa szó. (Németh Gyula szíves közlése.)

Berekjópataka (F. és E. 1924) Dobokában is van (Fellak).

Ered-hát (u. o.) Szatmárban (Kölcse).

Halovány (u. o.) *Aszalmány, Alovány* és *Vágvány* helynevek Dobokában. (*Kádár* III. 363, 539. V. 276.) B. Zs.

Lápos (a Szamos mellékvize). Nevét a *láp* és *lapos* (lapályos hely) szókból származtatták, szerintünk helytelenül. Első okleveles említése így szól: „Lapus cum nemore inter silvas Fenteus et Keykus“, Nagybánya mellett. A két utóbbi erdőnév ma is él. A *Kékes* (melynek neve nyilván a *kék + kend* határőrnép nevével függ össze, v. ö. *Pais*: Kőrösi Csoma-Archivum, 4. füzet, s ez talán a mi *Vértés* magyarázatunk helyességét is bizonyítja. F. és E. 1921), hely és pataknevben, a *Fentős* pedig helynévben. (Kékesről még 1582-ben is azt írták, „hogy sem szántóföld hozzá nincs, sem kaszáló mező, ugyan semmi mezeje, hanem csak egy nagy, kietlen erdő“). A *Fentőserdő*, mely máshol is előfordul, jelzős összetétel. Előtagja a *jentő*, a. m. súrlófü. Társa neki pl. a *Páprádós* (páprányos) helynév Páncélcseh mellett (Doboka).

Azt hisszük hogy a *Lápos* is, egyéb analógiák mintájára (például hunyoros, nadályos, gálnás, nyáros stb. patak) ilyen növénynévből a *lapu*, régiesen *lopuh*, tájshólásban *lapi* alakult, talán ilyenformán: *lapus, lapis, lapos*, és félreértésből *láros*. (*A Nyelvtört. Szótár* 16-féle laput sorol föl, a marti lapuból káposztát is csinálnak. M. Ny. XI. 238.)

Annyi bizonyos, hogy régen nem írták

laposnak, hanem lapos-nak. *Lipszky* pl. Lapospatakot, Magyarlapost, Laposbányát mond, de viszont talán véletlenül Oláhlápost. *Windisch*, Geogr. d. Grossfürst. Siebenbürgen című munkájában *Lapos* (oláhuL Laposu) helynevek szerepelnek ugyanonnan.

Lapospatak-ot ma is találunk Magyarlaposon.

Egy másik érvünk az, hogy a teljesebb alakú *lapuhus*, *lapuhos* (lopuhus, lapugos) *lapuhás* helységnevet is többet találunk ezen a vidéken (Désakna, Szentmargita), de máshol is, ma is, a régiségben is (Sárosban, Csallóközben), sőt egy *Keserülaposhely*-et is (Szöcs, Doboka).

A kolozsi Szováton 1348-ban a következő erdőket sorolják fel: *Csalános*, *Gyermek*, *Somos* és *Laposerdő*.

Lapus, *Lapusfő*, *Laposér*, *Lapus* és *Lapis*-patak (a kettő ugyanaz) ma is, régen is gyakori helynév. Az oláhban a *Brusztur*-ok = keserű lapu, tartoznak ide.

Lapu, *Lapuh* vezetéknevén is előjön a régiségben.

Lapupatak helynév, több patakkal együtt a szomszédos Kolozsban is van Nagyalmás mellett (*Pesty*: Hnévtár). Ez talán olyan képzés, mint pl. *Dudva* (1531), vagy később *Dudvapataka* vagy még később *Dudvajő*, Dés határában (*Kádár*: i. m.), vagy *eper*, *komló*, *tővis*, *berkenye*, *ilosva* (= nyír) stb. pataknevek.

Ennek alapján azt hisszük, hogy a nógrádi *Lapujtó*, régen *Lopuktu* (tótul ma *Laputov*) neve is ide tartozik. (V. ö. *Zilah* = *Zilaj*, oláh = oláj, vagy *Sahút*, *Sajkút* = só, több helyen.

Lopukmezeu Sárosban is volt, éppúgy mint *Lapuspatak*. *Bátky Zsigmond*.

Újabb közigazgatási változások Csonka-Magyarország területén.

A Föld és Ember 1924. évi 1. számában közölt adatok kiegészítéséül az alábbi újabb változásokat közöljük:

Rendezett tanácsú várossá átalakult nagyközségek: Mohács, Csongrád, Makó, Komárom-Újváros. Ez utóbbi, törv. hat. jogú városból lett rendezett tanácsú várossá.

Nagyközségek lettek: Gecse, Nagygyimót. Vaszar (Veszprém megye); Terestyénjákfa (Vas); Rábacsanak (Sopron); Vértessomló (Komárom); Tejfalusziget (Moson); Bekölce (Heves); Alsógöd (Pest); Csabacsüd (Békés); Kelebia (Bács-Bodrog); és Zalalövő (Zala).

Kisközség alakult: Cserfekvés néven Hosszúvíz és Cserfekvés pusztákból.

Községek átcsatolása egyik megyéből a másik megyébe, vagy egyik járásból a másik járásba:

Csanakhegy, Csanakfalu, Ménfő a sokoróaljai járásból a tószigetcsilizközi járásba (Győr); Tejfalusziget a magyaróvári j.-ből a rajkai j.-ba (Moson); Feketeerdő a rajkai j.-ből a magyaróvári j.-ba (Moson); Gyöngyösapáti, Kisasszonyfalva, Köveskút, Nagyasszonyfalva, Nagygencs, Söpte a szombathelyi j.-ből a kőszegi j.-ba (Vas); Nagylengyel, Babosdöbréte, Bazitta, Dobronhegy, Gellénháza novai j.-ből a zalaegerszegi j.-ba (Zala); Letkés, Ipolydamásd a szobi j.-ből a vámosmikolai j.-ba (Hont); Kósd, Nógrádverőce, Kismaros a nógrádi j.-ből a szobi j.-ba (Hont); Csátalja, Dávod, Gara, Hercegszántó, Nagybaracskó a megszünt hercegszántói j.-ből a bajai j.-ba (Bács-Bodrog); Nagymágócs, Magyartés, Fábiansébestyén a tiszántúli j.-ből a csongrádi j.-ba (Csongrád); Algyő a kiskúndorozsmai j.-ből a tiszántúli j.-ba (Csongrád); Besenyszög, Kőtelek, Nagykőrű a járszági alsó j.-ből a központi j.-ba, (J.N.K. Szolnok); Rákócifalva, Tiszavárkony, Vezseny a tiszai alsó j.-ből a központi j.-ba (J.N.K. Szolnok); Szajol a tiszai közép j.-ből a központi j.-ba (J.N.K.

Szolnok); Hajós a kiskőrösi j.-ból a kalocsai j.-ba (Pest); Csengőd, Páti kúnszentmiklósi j.-ból a kiskőrösi j.-ba (Pest); Dab, Dömsöd a dunavecsei j.-ból a rác-kevei j.-ba, míg Tass a dunavecsei j.-ból a kúnszentmiklósi j.-ba (Pest); Rákos-hegy, Rákoskeresztúr a gödöllőiből, Pesthidegkút a pomázi j.-ból és Pestújhely a váci j.-ból a központi j.-ba (Pest); Gagybátor, Keresztéte, Krasznokvajda, Pamlény, Szászfa, Perece, Kány a bodvaszilasi j.-ból az encsi j.-ba (Abaúj); Bakta, Beret, Detek, Szárazkék a szikszói j.-ból az encsi j.-ba (Abaúj); Barabás, Geléncsi Tiszaszalka, Tiszaadony, Tiszavid Vámos-anya a mezőkászonyi j.-ból vásárosnamény j.-ba; Nagylónya, Kislónya, Tizsakerecseny, Mátyus, *Bereg megyéből Szabolcs megyéhez*; Hosszúpályi, Monostorpályi derecskei j.-ból a székelyhídi j.-ba (Bihar); Esztai, Pocsaj, Kismaja a berettyóújfalui j.-ból, Nagykereki a biharkeresztési j.-ból a derecskei j.-ba; Kőtegyán, Méhkerék a sarkadi főszolgabírói kirendeltségtől a cséffa—nagyszalontai j.-hoz (Bihar); Szabolcsbéka a tiszai j.-ból a kisvárdai j.-ba (Szabolcs); Penészlek *Szabolcs megyéből Szatmár megyébe*; Vállaj, Mérk a csengeri j.-ból a mátészalkai j.-ba (Szatmár); Tiszaberek, Kishódos, Nagyhódos a megszünt kölcei főszolgabírói kirendeltség-ből a csengeri j.-ba (Szatmár); a kölcei főszolgabírói kirendeltség megszünt és 15 községe: (Kisnamény, Csaholc, Túrricse, Vámosoroszi, Kispalád, Botpalád, Magosliget, Kölcese, Füled, Sonkád, -Tiszabeacs, Milota, Uszka, Tizsakóród, Tiszacsécse) a fehérgyarmati j.-ba (Szatmár); Záhony, Győröske *Ung megyéből Szabolcs megyébe* lett átszatalva.

Gömör és Kishont megyéből megmaradt feledi és putnoki járás 21 községe, *putnoki járás* néven, mint 7-ik járás *Borsod megyéhez* tartozik.

Abaúj-Torna megye gönci járásából kihalítva 15 község, a füzérkomlói

szolgabírói kirendeltséget alkotja: Füzér-radvány, Füzérkajata, Kovácsvágás, Vágás-huta, Pálháza, Filkeháza, Kisbózsva, Kis-huta, Nagybózsva, Nagyhuta, Füzér-komlós, Füzér, Hollóháza, Nyíri, Pusztafalu.

A Bihar megyei Sarkad nk. szolga-bírói kirendeltség.

Jász-Nagykun-Szolnok megyében köz-ponti járás néven, Szolnok r. t. város székhellyel új járás alakult. A hozzá-tartozó községek: Besenyszög, Kőtelek, Nagykörű, Rákócifalva, Szajol, Tisza-várkony és Vezensy nagyközségek.

Gyöngyöspüspöki n. k. megszünt és Gyöngyös r. t. várossal egyesült.

Pusztaszentimre n. k. nevét Soltszent-imr-re változtatta (Pest).

Zalamindszent, Zalapataka és Zalalövő kisközségek nagyközséggé egyesültek Zala-lövő néven.

Somoskőújfalú és Somoskő községeket a cseh megszállás alól visszacsatolták.

Járásnévváltozások. A csongrádmegyei tiszáninneni járás nevét kiskundorozsmai j.-ra, a beregmegyei tiszaháti j. vásárosnaményi j.-ra, a bihar megyei cséffai j. nevét cséffa-nagyszalontai és a nagy-létai j. székelyhídi j.-ra változtatta, míg Torontál megye nagyszentmiklósi j. nevéből torontáli járás lett.

A csonka megyékből egyesített megyék száma hatra szaporodott. Újabbán Arad—Csanád—Torontál, továbbá Borsod—Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyéket alkották. Előbbinek Makó rtv. utóbbinak Miskolc thjv. a megyei székhelye.

Fenti változások alapján kitűnik, hogy a m. kir. közp. statisztikai hivatal 1922.

éven kiadott helységnévtára teljesen hasznavehetetlen, hiszen kevés embernek áll módjában ilyen tömegű közigazgatási változást állandóan nyilvántartani. Remélhetőleg az új helységnévtár hamarosan meg fog jelenni.

Czakó István.

Az európai kivándorlás. Csak néhány számot óhajtunk ideiktatni, de elegendőt ahhoz, hogy a világháború tisztító hatásaira rávilágítsunk. Angliában még ma is 2 millió fölül van a munkanélküliek száma. Az egész világtermelés a háború óta nem emelkedett a békebelinek az 50%-ára. Mindenféle óriási pangás.

Mégis a békeévek nagy termelése ellenére az európai kivándorlás Európából évente kb. 1,200.000 embert sodort az „új hazá”-ba, akik ott kerestek boldogulást.

A világháborút követő gazdasági krízis, a vörös agitáció ellensúlyozására szükségessé vált engedékenység a munkásság kívánságával szemben, — mert az amerikai munkásság nem tartja kívánatos elemnek az Európából jövő olcsó munkaerőt, — másrészt éppen a kelet-európai proletariátus távoltartásának szükségessége arra készítette az amerikai kormányt, hogy a bevándorlást korlátozza. Ezek az intézkedések abban állottak, hogy a *szinesek* előtt teljesen lezárták az Egyesült Államok határait, az európai bevándorlást pedig az u. n. „Trecentum-törvény”-nyel hihetetlen módon leszorították. Eszerint évente csak az egyes nemzetiségek 1910. évi számának 3%-át engedik be. Ezzel az összes bevándorlók számát sikerült 1,200.000-ról 358.000-re csökkenteni! De még ezzel sem elégedtek meg. További céljuk az volt, hogy az olasz, orosz és lengyel kivándorlók számárányát újra csökkentésék, az angolszászoknak pedig kedvezzenek. Újabb törvényben tehát elrendelték, hogy a 3% az 1890. évi népszámlálás alapján

számítandó. A most folyó évre ezért már csak 165.000 *bevándorlót* fogadtak be! Ennek az igazi értelme azonban csak akkor tűnik ki, ha a nemzetiségi összetételt vizsgáljuk. Kiténik ugyanis, hogy Nagybritanniából 1913—1914-ben 107.000 vándorolt ki, 1922—1923-ban 77.000-et engedtek be, az újabb szigorítás után 1924—1925-ben pedig 62.500-at. Ezzel szemben az olaszok számát 42.000-ról 4000-re, a lengyelekét 31.000-ről 9000-re, az oroszokét 24.000-ről 1900-ra, a magyarokét 500-ra, de itt a megszállt országokról jelentkezőket is figyelembe veszik. 1927. július 1-től 150.000 lesz a megengedett létszám és az egyes nemzetiségek létszáma 1/700 részét veszik majd alapul az elosztáskor. (Geopolitik 1925.)

Érdekes egyébként, hogy pl. Olaszországból az amerikai (USA) tilalom ellenére is 1921-ben 165.000, majd 1922-ben 188.000 és 1923-ban 284.000 ember vándorolt ki. Vajjon hová?

De nemcsak az európaiakat sújtják ezek a rendelkezések. Ismeretes, hogy ebben a kérdésben az USA és Japán között már ismételtlen háborús konfliktus kitörése fenyegetett. A legújabb hírek szerint Japán erőlyesen lát hozzá népfölöslegének megfelelő elhelyezéséhez, amire annál is inkább szüksége van, mert Amerikán kívül a brit birodalom sem engedi honfiaiit letelepedni. Az egyetlen Kanada kivétel, mert esztendőnkint néhány száz japánt befogad. Tomito, a japán munkaügyi hivatal igazgatója, megállapodást létesített nemcsak a mexikói kormánnyal, amely megengedi a japán földművesek letelepedését, hanem különösen *Braziliával*. Itt már eddig is kb. 35.000 japán él, még pedig Igap nevű telepen, mely teljesen japán, saját iskolával, japán napilapokkal, mintegy 12.000 gazdálkodó, az ország többi részén pedig szétszórva 20.000-nél több, főként cselédsorban. Az évi kontingenst 10.000-re tervezik. (La Géogr. 1925.)

Kozlov mongol expedíciója 20 havi tartam után végetért és az utazó 50 nagyértékű ládával megérkezett Szentpétervárra. Allítólag megtalálta a régi mongol fővárosnak, *Karakhoto*-nak romjait és ugyanott egy 2500 kötetnyi könyvtárt, melynek kötetei 7, részben ma már holt nyelven irattak. (Geogr. Zeitschr. 1925.)

A newyorki természettudományi múzeum expedíciói Mongoliában. Roy Chapman *Andrews* vezetésével ez év elején indult el Pekingből a 4-ik amerikai expedíció Nyugat-Mongoliába. Óriási apparátussal, költséget nem kímélve, nagy autó- és tevé-karavánokkal indultak el az amerikaiak amaz elméletüknek bizonyítására, hogy Belső-Ázsia a hazája a magasabb rendű állatoknak és az embernek is.

Japán expedíció Mongoliába. Ez év végére Japán 60 tudósból, mérnökből, közgazdászából, orvosból álló expedíciót küld Mongoliába. Az expedíciót, mely egyetemi hallgatókat is visz magával, filmfölvételekre is készül. (La Géogr. 1925.)

Platina- és krómvas-telepek Afrikában. Lydenburgban (Natal) vasútépítés közben platinát és krómvasat fedeztek fel. Azt remélik, hogy a johannesburgihoz hasonló, gazdag telepekről van szó.

Németország külkereskedelme 1924-ben. Németország külkereskedelme az 1924. évben a következőképpen alakult:

millió

Behozatal 9317 (1913: 11206) ar. márka
Kivitel 6567 (1913: 10199) „ „

Árúk szerint a *behoz.*: nyersany. 3686, élelmiszer 2677, készgyártm. 1781, félgy. 898, Kivit.: készgyárt. 5191, nyersany. 468, félgy. 440, élelm. 420. Országok

szerint behozatalban vezetnek USA 1754, Nagybritannia 881, Franciaország 732, Argentína 519. Kivitel Hollandiába 649, Nagybrit. 611, USA 509, Svájc, 380, Csehsz. 379, Ausztria 316.

Statisztikai adatok Németországból. 1921-ben a vasutak hossza 52.377 km., víziutak 1922-ben 12.216. Kereskedelmi hajótér 2·5 millió t. (1923). A táviróvonalak hossza 224.000 km., telefon-állomások száma 1,900.000; 1922-ben 83.000 személy- és 44.000 teherauto volt forgalomban.

A lakosság 59,852.682 (1919); 62,281,000 (1923). Kivándorlás 1923: 115.000. Terület 472.034 km., népsűrűség 127.

Statisztikai adatok Franciaországból. Terület 550.986 km. A lakosság 1921-ben: 39,195.000. Népsűrűség 71.

Vasút 42.688 km. (1919), víziutak 12.500 km. Keresk. hajótér (1921): 2·7 milliót. A telefonállomások száma 511.000.

Brazília új fővárosa. Rio de Janeiroból a Brazíliai Egyesült Államok fővárosát készülnék áttenni a Goyaz fennsíkra, ahol most épül a modern főváros: *Brazília*.

Kereskedelmi célokat szolgáló légijáratok. Habár a repülőgép nem is valósította meg mindazokat a vérmes reményeket, melyeket hozzája fűztek, itt-ott már megszervezett légijáratokat ismét meg kellett szüntetni, az utóbbi esztendő eredményei mégis nagyon figyelemre méltóak. Az egyik érdekes tapasztalás, hogy az egyes országokban beállított járatoknál jövedelmezőbbek az internacionális vonalak. Franciaországban pl. az 1919–1920 években alakult 11 társaság közül több ismét beszüntette működését. Jelentős légijáratok vannak Párizs és

London, Toulouse—Casablanca, London—Konstantinápoly, Párizs—Varsó között. Franciaország afrikai gyarmatai aránylag közel vannak az anyaországhoz, itt ezért sűrűn járnak a repülőgépek, ezek a járatok azonban nem annyira kereskedelmi célokat szolgálnak: hivatalnokokat, katonákat, betegeket szállítanak, tehát a gyarmatok igazgatásában jelentős szerepet töltenek be. Párizs légikikötőjének forgalma ezért jelentékenyen megnövekedett.

Év	Repülő-gép	Utazó	Aru kgr.-ban	Postai küld. (lev.) kg-ban
1919	485	669	6882	—
1920	3359	6856	120745	1475
1922	4710	18904	454412	3379
1923	3335	11605	667732	2261

Az amerikai Egyesült Államokban élénk forgalom van New-York és San-francisco között. Itt is, meg New-York és Kuba között a posta forgalmának gyors lebonyolítása nagy jelentőségű. Eddig a posta Toulouse-ból Casablancába 5 nap alatt tette meg az utat, most 29, kedvező időjárás esetén éppen csak 13 órára van szükség. Ennek meg is látszik a hatása: 1919-ben még csak 9000 levelet továbbítottak, 1922-ben ellenben már 1,400,000-et

Azsiában Japán, Kína és Sziám tart fenn légijáratokat. Érdekes, hogy utóbbi több vonalat tart fenn a selyemipar szolgálatában. (Annales de Géogr. 1925).

A Szt. Lőrinc-folyam csatornáit. Kanada és az Egyesült Államok 1921-ben

törvényhozási uton elfogadták a Szt. Lőrinc-folyam és a Nagytavak 3600 km hosszú hajózó útjának újabb szabályozását. Ma 3·6 m mély járatú hajókkal már hajózható ez az út. A zuhatagokat mindenütt csatornák kerültek meg, hatalmas kamaraszilipekkel, a sellőkön sziklamedret repesztettek. Az újabb terv szerint a csatornákat és a medret mindenütt a legnagyobb óceánjárók használatára óhajtják alkalmassá tenni. E hatalmas terv keresztülvitele 2 milliárd dollárba kerül, tehát kétszer annyiba, mint a Panama-csatorna megépítése. Elkészülte után a kanadai búzát már a Felső-tó partján hajózzhatják be és kétszeri átrakodást, költséges vasúti szállítást takarítanak meg.

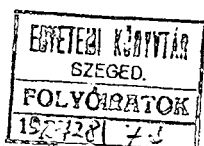
Ezenfelül a Szt. Lőrinc-folyam partmellékét a zuhatagok vízerejének kihasználása útján 500 km szélességben (Budapest—Brassó) ellátnák villamos energiával.

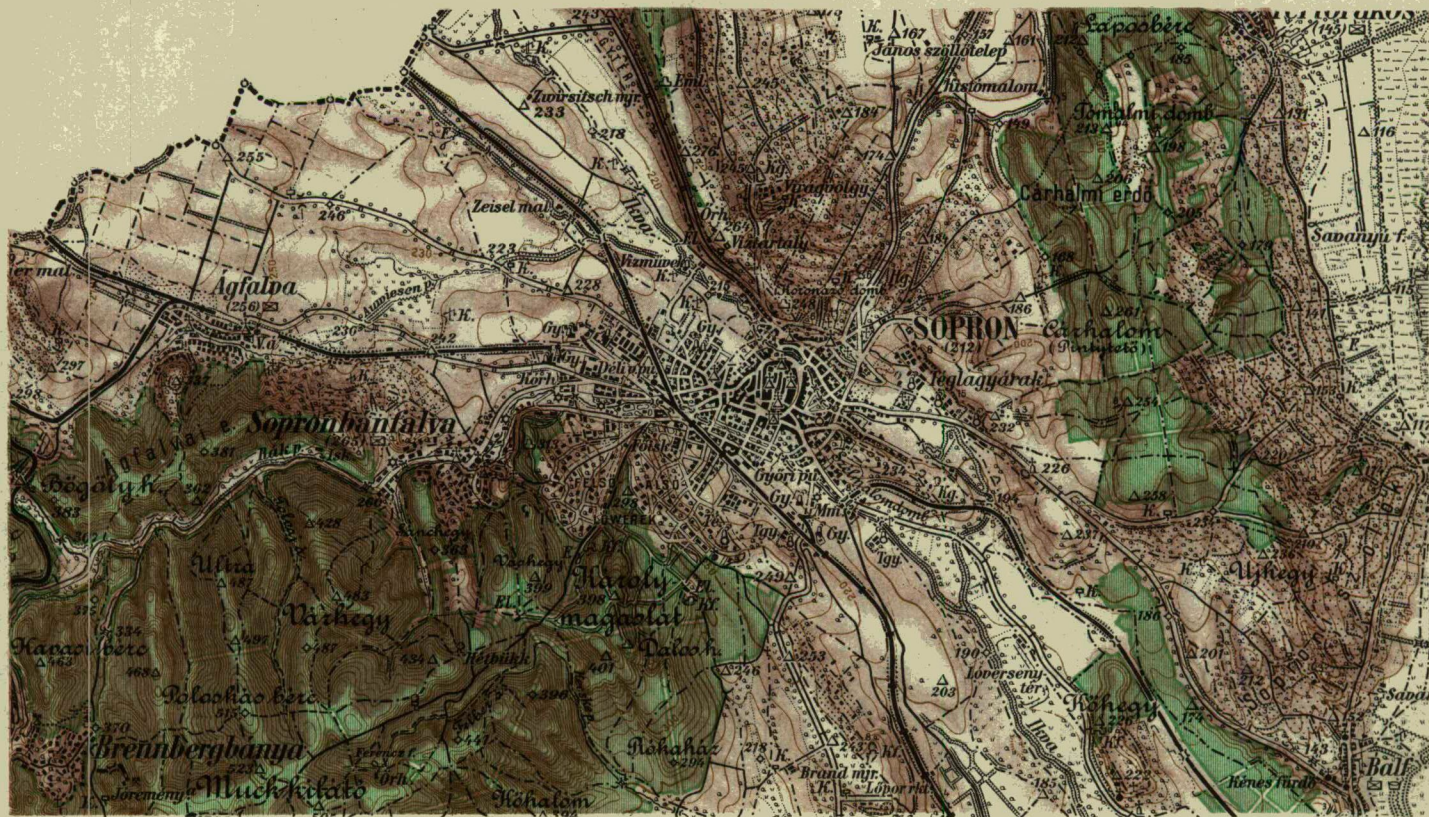
Németország új 1 : 5000 méretű topometriai alaptérképet ad ki, melynek 144.000 drb térképlapja egyenkint 40×40 cm nagyságú, teljesen új földi és légi fotogrammetriai felvételek alapján.

(Geogr. Zeitschr.)

Hollandiában Dordrecht városa újabb 1000 ha-nyi terület ármentesítése céljából 3,000,000 forintnyi (csaknem 100 milliárd magyar papírkorona) alaptőkével társaságot alapított.

(Geogr. Zeitschr.)

MINTALAP a m. kir. Állami Térképészet új reambulált 1:75.000 mértékű részletes térképeiről.